

Юридическая литература, 2005. — 184 с.

11. Овчинников А.И. Правовое мышление в герменевтической парадигме / А.И. Овчинников. — Ростов-на-Дону, 2002. — 288 с.

12. Павловська-Кравчук В.А. Правовий менталітет: поняття, особливості і його вплив на правотворчі процеси : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Павловська-Кравчук ; НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» ; наук. кер. О. В. Петришин. — Х., 2012. — 20 с.

13. Соловьев В. С. Предварительные замечания о праве вообще. Определение права и его связи с нравственностью / В. С. Соловьев. // Власть и право. Из истории русской правовой мысли. — 1990. — С. 216—220.

14. Хофстед Г. Различия и опасность: особенности национальных культур и ограничения толерантности / Г. Хофстед. // Высшее образование в Европе. — 1997 — 1998. — Т. XXI. — №2. — С. 83-105.

УДК 342.4(477) : 124.5

Салей М. І., здобувач кафедри
конституційного права НУ «ЮАУ»

Цінність Конституції України

У статті розглядається одна з найбільш складних теоретичних проблем сучасного конституційного права України — конституційні цінності. Досліджується цінність Конституції України як особливо значущого документу. Розкриваються основні теоретичні позиції, які відображають значущість Конституції України в якості самостійної цінності.

Ключові слова: цінність, цінність права, конституційні цінності, цінність Конституції України.

В статье рассматривается одна из наиболее сложных теоретических проблем современного конституционного права Украины — конституционные ценности. Исследуется ценность Конституции Украины как особенно значимого документа. Раскрываются основные теоретические позиции, которые отображают значение Конституции Украины в качестве самостоятельной ценности.

Ключевые слова: ценность, ценность права, конституционные ценности, ценность Конституции Украины.

The author analyzes one of the most complicated theoretical problems of modern Constitutional Law of Ukraine, i.e. Constitutional values. The article emphasizes the value of the Ukrainian Constitution as a particularly significant document. The author discloses the basic theoretical points reflecting the significance of the Constitution of Ukraine as a value in itself.

Key words: value, the value of law, Constitutional values, the value of the Constitution of Ukraine.

Актуальність теми. Зростаючий інтерес до ціннісних аспектів права знаходиться в полі зору не тільки теоретиків права, але й спеціалістів галузевих юридичних наук. Особливу актуальність ціннісний підхід отримує в наукових дослідженнях конституційно-правової проблематики. Важливість дослідження природи конституційних цінностей обумовлена не тільки пильною увагою до них з боку вчених і практиків конституційного права, але й регулятивно-юридичною значущістю, яка являє собою реальну можливість кожної конституційної цінності безпосередньо впливати на суспільні відносини, практику державного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Аксіологічний аналіз Конституції припускає охоплення досить широкої за об'ємом проблематики. У даному випадку видається важливим звернути увагу лише на деякі питання, зокрема, виявити цінність Конституції

України, як особливого акту, маючи на увазі її унікальну юридичну природу й ті аксіологічні характеристики, які визначаються не самим по собі текстом, буквою Конституції, а суттєвими, соціокультурними засадами Основного Закону сучасного суспільства і держави в Україні.

Кожна сучасна конституція є документом не тільки юридичним, але і політичним, ціннісним, ідеологічним. Конституція пишеться для народу, країни та держави, вона призначена встановлювати (частково виявляти, частково створювати) певний образ суспільства, причому зафіксовані в конституції цінності і норми впливають на розвиток суспільства.

Для розгляду цінності конституції, необхідно розпочати з визначення терміну «цінність». Категорія «цінність» розглядається як у філософії, соціології, так і в праві. Звертаючись до її лексичного змісту, можливо відзначити, що в більшості випадках «цінність» означає «важливість, значущість» [1] — цінності пронизують всі сторони життя людини і суспільства. Під цінністю, як правило, розуміють деяке благо, якому віддається перевага в ряді інших благ [2] і тому саме, цінність — це благо, заради якого людина готова працювати і жертвувати чимось, це благо, стоїть вище інших благ.

Цінність права це — здатність служити метою і засобом задоволення науково обґрунтованих, соціально справедливих загальнолюдських потреб та інтересів громадян та їх об'єднань. Цінність права, як соціального блага взагалі, цінність конституції як його важливої частини та однією з вищих форм зокрема, — є очевидним для суспільного поступу людства, для забезпечення його демократичного характеру та затвердження конституційної держави [3].

Конституція України сама по собі виступає в якості однієї з основних конституційних цінностей. Відомо що конституція з'явилась в особливих історичних умовах. Таким чином конституція як основний закон, закріпила ті основи ладу, які вважались особливо значущими або суттєвими при її появі.

При конструюванні конституційної аксіології необхідно врахувати наднормативний характер самої Конституції. Цінність Конституції обумовлюється її правовими властивостями: як акту, який володіє вищою юридичною силою, як фундаменту всього поточного законодавства, як вершини нормативно-правової піраміди. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Конституції України, вона має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Ціннісне значення Конституції як нормативно-правового акту найбільш повно втілюється в її засновницьких властивостях, які визначають особливе місце Основного Закону в ієрархічно побудованій системі нормативно-правових актів й інших форм права. Основний Закон володіє верховенством у правовій системі держави, прямою дією закріплених у ньому норм, вищою юридичною силою, особливим порядком прийняття та зміни. Враховуючи інші норми Конституції України, в результаті утворюється ієрархічна правова система, на верхівці якої знаходиться Конституція з закладеними у ній основними принципами, цілями та цінностями. Для зображення цієї системи вчені, як правило, використовують образ піраміди. При цьому дана піраміда є вираженням не тільки права, але і держави в її юридичному аспекті, де держава є «система правозастосовних рішень різних державних органів і їх посадових осіб, а також інших правовідносин, які складаються в зв'язку здійснення публічної влади» [4].

Конституція об'єктивно ширше галузі конституційного права, так як окремі правові

норми, які містяться в Конституції, генетично і функціонально належать до інших галузей права. Їх зв'язок з конституційним правом номінальний, вона має лише формальний характер, так як вичерпується закріпленням відповідних положень у тексті конституції. Так, презумпція невинуватості, яка закріплена в текстах більшості конституцій є безумовно соціальною і правовою цінністю. Але конкретну реалізацію даний правовий принцип отримує тільки в рамках деліктно-наказових правовідносинах (правовідносин, які виникають у результаті застосування матеріальних і процесуальних норм адміністративного і кримінального права).

Таким чином, Конституція збагачує інші галузі права важливішими правовими цінностями, об'єктивує можливість логіко-юридичного конструювання правових аксіологій інших галузей права. Являючись основою правової системи держави, Конституція служить аксіологічним джерелом усіх галузей права. Конституційні цінності, в результаті застосування спеціально-галузевих методів і засобів правового регулювання, знаходять у галузевому законодавстві змістовний розвиток.

Вищезазначене свідчить про те, що Конституцію можливо розглядати в якості інструменту ціннісного наповнення правової системи держави, конституційної аксіологізації юридичної теорії і практики.

Ціннісна значущість Конституції виражається не тільки в її формально-юридичних характеристиках як правового акту особливого характеру, але і в матеріальному змісті закріплених в Основному законі цілей, принципів і норм, які виступають за своєю природою не тільки нормо-положеннями регулятивного характеру, але і відображенням фактично сформованих у суспільстві уявлень про соціальні пріоритети і найбільш оптимальні моделі облаштування відповідних галузей суспільного та державного життя, тобто, іншими словами, нормативно оформленими суспільними інтересами, пов'язаними з досягненням збалансованої індивідуальної, суспільної та державної користі [5]. Конституція України містить складну, багаторівневу систему фундаментальних орієнтирів соціально-економічного і політичного розвитку суспільства і держави, прав та свобод особистості. Її потенціал невичерпний. Він визначається закріпленням у ній не тільки юридичних норм, але і принципів, які мають базовий характер, який засновує більш досконалу, державно-правову систему, правову державність, в якій поточне законодавство і практика його застосування відповідає конституційним приписам.

І тому, цінність Конституції проявляється в тому, що вона є унікальним документом, в якому виражається система цінностей і програма життя суспільства, держави, яка володіє якостями загальності і обов'язковості. Конституція закріплює і гарантує загально-правові цінності, цінності, які мають фундаментальне значення для суспільства, держави, народу, для кожної особистості, а саме: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст.ст. 3, 27, 49 Конституції України); гідність та свобода людини (ст.ст. 21, 28 Конституції України); право на вільний розвиток особистості (ст.ст. 23, 34, 35, 53 Конституції України); правова рівність (ст.ст. 21, 24 Конституції України); верховенство права (ст.ст. 1, 8 Конституції України); демократія (ст.ст. 1, 5 Конституції України); суверенітет та територіальна цілісність України (ст.ст. 1, 2, 17 Конституції України); республіканська форма правління (ст. 5 Конституції України) та інші .

У науковій літературі запропоновано більш деталізований підхід до визначення ціннісної природи конституції. Зроблено висновок, що «цінність самої конституції,

як основного закону, полягає в тому, що по-перше, є актом прямої дії, який регулює суспільні відносини (регулятивна цінність); по-друге, формально закріплює систему цінностей суспільна (формальна цінність); по-третє, є основою розвитку профілюючих, спеціальних та комплексних галузей законодавства, тобто тою нормативно-правовою базою, на основі якої змінюється законодавство (правотворча цінність)» [6].

Вищезазначене свідчить про те, що формальну, регулятивну та правотворчу цінність Конституції можливо розглядати як структурні елементи більш загальної категорії «інструментально-юридична цінність Конституції».

У рамках досліджуваного питання слід вказати також на наявність соціально-політичних аспектів цінності Конституції, яка висловлює згоду всіх сил суспільства жити за загальними правилами, які закріплені в Конституції, встановлює громадянський спокій і являє собою своєрідний «суспільний договір». І. А. Кравець вірно зауважив, що «у демократичній державі конституція покликана виконувати ще одну важливу функцію – забезпечувати інтеграцію суспільства і формувати національну ідентичність» [7].

Конституційні цінності в плані своєї генези можуть бути морально-етичними принципами та імперативами, релігійними правилами, світоглядними постулатами. У цій якості вони виступають як ідеологічні основи конкретного суспільства. Закріплюючи культурні права та свободи, офіційні мови держави, конституція відображає основи національної культури. Таким чином, конституція забезпечує інтеграцію суспільства за допомогою формування світоглядних установок та етнокультурної ідентичності.

Із закріпленням вихідних нормативних засад соціогенезу конституція засновує політичні інститути, які в своїй сукупності утворюють державу як найбільш досконалу організацію суспільства, спроможну забезпечити оптимальний в даному історичному контексті захист прав, свобод та законних інтересів особистості. Таким чином, в рамках держави відбувається трансформація етнокультурної спільноти в націю (народ) як суб'єкт політичних відносин.

У контексті зазначеного можливо підтримати точку зору, відповідно до якої конституція повинна відображати не тільки культурні особливості народу або нації, визначаючи їх ідентичність у світовій культурі, але і універсальні цінності, які формуються в процесі інтеграції країни у світову спільноту [7]. Зазначене визначає інтегративно-засновницьку цінність Конституції.

Також, слід зупинитися на символічному значенні конституції. Конституція, з точки зору Р. Ромашова – це не «закодоване право держави», а «Гімн правової держави». Можливо змінювати слова, але не можливо змінити суть, можливо змусити вивчити та співати, але не можливо змусити вірити. Конституція не змінює державу та громадян, її наявність необхідна для того, щоб громадяни повірили в те, що вони можуть змінити власне життя та життя своєї держави. Саме в цьому символічна цінність Конституції [8]. Слід погодитись з ученим, що поряд з державним прапором, гербом, гімном – Конституцію України можливо розглядати в якості особливого символу держави. У даному випадку Конституція, як втілення історичної спадкоємності розвитку країни, нерідко отожднюється з самою державою. У цьому полягає символічна цінність Конституції, яка проявляється у втіленні історичної спадкоємності розвитку держави та суспільства.

Цінність Конституції залежить від багатьох факторів, і перед усім від того, в якій мірі держава забезпечує виконання і дотримання Конституції, її верховенство, здійснює

її охорону, захист. Для побудови та збереження державності Конституція — єдиний по справжньому ефективний механізм регулювання суспільних відносин всіх рівнів у різні історичні епохи — і тоді коли процес налагодження державних зв'язків тільки починав свій відлік, і тоді коли він вже набув завершений вигляд. Сьогодні неможливо уявити собі життєздатність держави без прийнятого у встановленому порядку і функціонуючого Основного закону, та сам факт наявності головного документу в державі практично гарантує державі її входження у світовий простір.

Висновок. Таким чином, як цілісний концепт, Конституція України має: інструментально-юридичну цінність, яка полягає в закріпленні базових цінностей суспільства, прямому регулюванні ціннісних суспільних відносин, наданні відповідних ціннісних засад галузям права; інтегративно-засновницьку цінність, яка виражається в трансформації етнокультурного суспільства в результаті поступального будівництва державних інститутів в націю (народ) як суб'єкту політичних відносин; символічну цінність яка проявляється в втіленні історичної спадковості розвитку держави і суспільства.

Реальна цінність Конституції визначається тим, наскільки повно реалізуються конституційні цінності, досягаються конституційні цілі та ідеали, здійснюються функції, реалізуються встановлення Конституції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под. ред. Н.Ю. Шведовой. — 10-е изд. — Москва: Сов. Энциклопедия, 1973. — 846 с.
2. Автономов А. Конституция как ценность / А. Автономов // Сравнительное конституционное обозрение. — 2008. — №3. — С. 17-19.
3. Стецюк П. Конституція України як цінність, гарантія національної державності українського народу / П. Стецюк // Львів: Астролябія, 2004. — 31 с.
4. Комментарий к Конституции Российской Федерации / Под ред. В.Д. Зорькина, Л.В. Лазарева. — М., Эксмо, 2009 — 490 с.
5. Бондарь Н. С. Российское конституционное право в ценностном измерении: как правовой отрасли, юридической науки, учебной дисциплины / Н.С. Бондарь // Конституционное и муниципальное право. — 2013. — № 11. — С. 4-13.
6. Кравец И. А. Российский конституционализм: Проблемы становления, развития и осуществления / И.А. Кравец. Санкт-Петербург: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. — 675 с.
7. Ройзман Г. Б. Ценности в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук. Спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Г.Б. Ройзман. — Челябинск, 2012. — 26 с.
8. Ромашов Р. А. К вопросу о ценности конституции / Р.А. Ромашов // Конституционные ценности: содержание и проблемы реализации. Материалы Международной научно-теоретической конференции 4-6 декабря 2008 г.: В 2-х т. — Москва: РАП, 2010. — Т. 1. — С. 21-24.

